

УДК 327.5:341.324](470:477.6)
DOI: 10.24144/2078-1431.2020.2(25).41-56

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій

Наталія Тодорова,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ВИМІРІ НА ТЛІ ВІЙНИ

У статті визначено окремі аспекти цивілізаційного виміру українсько-російських відносин після початку агресії РФ проти України. На підставі офіційних заяв, коментарів Департаменту інформації і друку МЗС Росії, офіційних виступів очільника міністерства, керівників окремих підрозділів, представників РФ у міжнародних організаціях, інтерв'ю, статей послів та інших дипломатів розглянуто висвітлення російським зовнішньополітичним відомством Революції Гідності як фашистського заколоту, анексії Криму та окупації окремих частин Донецької і Луганської областей, військових злочинів фейкових «ДНР/ЛНР», виконання Мінських угод, російське втручання у внутрішні справи України.

Ключові слова: українсько-російські відносини, російська агресія в Україні, міністерство закордонних справ Росії, цивілізаційне протистояння, «ДНР», «ЛНР»

The article identifies some aspects of the civilizational dimension of Ukrainian-Russian relations after the beginning of the Russian aggression against Ukraine. On the basis of official statements, comments of the Department of Information and Press of the Ministry of Foreign Affairs of Russia, official speeches of the head of the ministry, heads of separate divisions, representatives of the Russian Federation in the international organizations, interviews, articles of ambassadors and other diplomats there is studied the coverage by the Russian foreign ministry of the Revolution of Dignity as a fascist coup, annexation of the Crimea and the occupation of certain areas of Donetsk and Luhansk regions, the war crimes of fake «DPR / LPR», implementation of the Minsk agreements, Russian interference in the internal affairs of Ukraine.

Keywords: ukrainian-russian relations, russian aggression against Ukraine, russian Ministry of Foreign Affairs, civilizational confrontation, «DPR», «LPR».

Сьомий рік триває російська агресія проти України. Для всього світу, крім самої Росії та її найближчих союзників, це – безсумнівний факт. Втім, світовий істеблїшмент певною мірою продовжує робити вигляд, що

вірити запереченням Путіна щодо російської агресії проти України, і тим самим грає за його правилами.

На наш погляд, природа російсько-української війни, історичні обставини нападу сусідньої держави, перебіг подій ще не вивчені у повному обсязі та не відображені в усіх аспектах. Ідея міжцивілізаційного характеру російсько-української війни розчинена у повітрі, її так чи інакше формулюють різні автори й політичні діячі. Відверто цю думку висловив російський політолог Андрій Піонтковський: «Війна, нав'язана Кремлем Україні, - це не територіальна суперечка про Крим або про Донецьк і не етнічний конфлікт. Це вирішальне світоглядне зіткнення спадкоємців Київської Русі і спадкоємців Золотої Орди, в якому ординці виявилися приречені» [25]. Зміст цього твердження – Україна і Росія належать різним цивілізаціям. Такої ж думки дотримується экс-міністр закордонних справ В.Огризко: «Русь і Московія від самого початку були різними і антагоністичними: Русь – цивілізаційно та ментально була невід'ємною частиною Європи, Московія – Азії» [21].

Актуальність цього дослідження зумовлена сучасними геополітичними викликами світовій безпеці, які спричиняє Російська Федерація, розпочавши агресію проти України в 2014 році. Питання студіювання новітніх українсько-російських джерел мають наукове і практичне значення. Окремі аспекти цієї проблеми стали предметом наукових розвідок багатьох українських і зарубіжних вчених. Зокрема можна виділити праці А.Аржаковського[1], П. Гай-Нижника [5], В. Горбуліна [6], О. Задорожнього [7], Т. Кузьо [36], Є. Магди [19], Г. Перепелиці [24], І. Рущенко [27], С. Саяпіна [38], Ю. Темірова [31], М. Херпена [39], П. Хоменського [34], Р. Ширреффа [35] та інших.

Метою статті є висвітлення цивілізаційного виміру українсько-російських відносин на тлі агресії РФ в Україну. Реалізація визначеної мети відбувалася шляхом вирішення таких завдань: висвітлення російським зовнішньополітичним відомством Революції Гідності як фашистського заклоту; визначення окупації Криму та окремих частин Донецької та Луганської областей, військових злочинів фейкових «ДНР/ЛНР», виконання так званих Мінських угод; з'ясування особливостей російського втручання у внутрішні справи України.

Саме на міністерство закордонних справ Російської Федерації Кремль покладає завдання щодо цинічного «відблювання» агресивної діяльності московських спецслужб. Офіційні заяви МЗС РФ, коментарі Департаменту інформації і друку МЗС Росії, офіційні виступи очільника міністерства, керівників окремих підрозділів, представників РФ у міжнародних організаціях, інтерв'ю, статті послів та інших дипломатів підпорядковані одній меті – створювати і просувати на міжнародній арені фейкову інформацію та відверту брехню.

В кінці 2013 р. російське зовнішньополітичне відомство вказувало на те, що російсько-українські відносини вийшли на винятково відповідальний етап. І це відповідало дійсності. Після безпрецедентного тиску на В.Януковича Україна була вимушена відмовитися від підписання Угоди про

асоціацію з ЄС. З перших днів Революції Гідності МЗС Росії вказувало, що на Євромайдані під впливом екстремістськи налаштованих ультранаціоналістичних і неонацистських сил, при активній багатоплановій підтримці з боку США, Європейського Союзу і його членів відбувається силовий заколот [3].

Російсько-українська війна почалася 20 лютого 2014 р., і саме ця дата викарбувана на російській медалі «За повернення Криму». Також саме 20 лютого того ж року відбувся масовий розстріл демонстрантів на Майдані Незалежності в Києві (вірогідно, за наказами та під керівництвом представників російського ФСБ). До кінця лютого Крим був фактично захоплений.

1 березня 2014 р. верхня палата російського парламенту одностайно схвалила запит президента В. Путіна про використання збройних сил РФ на території України. Подібні заходи були обґрунтовані «екстраординарною ситуацією на Україні і загрозою життю російських громадян у цій країні» [30]. Тоді ж, 1 березня 2014 р., одразу після фактичної окупації Автономної республіки Крим, розпочалася масштабна спецоперація російських спецслужб «Русская весна». Одночасно у восьми областях сходу і півдня України розпочалися масові акції за участі місцевих маргіналів та «активістів», які прибули з Росії. В більшості регіонів так званих «сепаратистів» вдалося приборкати. Проте в Донецькій і Луганській областях проукраїнські виступи були придушені силою при сприянні місцевої міліції і СБУ. В цьому контексті показово є Заява МЗС Росії у зв'язку з трагічними подіями в Донецьку. В ній, зокрема, йшлося про те, що «13 березня в Донецьку сталися трагічні події, пролилася кров. На мирних демонстрантів, які прийшли на вулиці міста, щоб висловити своє ставлення до деструктивної позиції людей, які називають себе українською владою, напали праворадикальні угруповання, які напередодні почали з'їжджати в місто з інших регіонів країни і були озброєні травматичною зброєю і битками. В результаті зіткнень є велика кількість поранених, одна людина загинула. Ми неодноразово заявляли, що ті, хто прийшли до влади в Києві, повинні роззброїти бойовиків, забезпечити безпеку населення і законне право людей на проведення мітингів. На жаль, як показують події на Україні, цього не відбувається, київська влада не контролює ситуацію в країні. Росія усвідомлює свою відповідальність за життя співвітчизників і співгромадян на Україні і залишає за собою право взяти людей під захист» [8]. Тобто так звана заява МЗС РФ подала інформацію і оцінки, які за змістом були на 100% абсолютно протилежними дійсності.

Постійний представник РФ в ООН В. Чуркін на засіданні Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку 27 березня 2014 р. послідовно виправдовував анексію Криму: «Перемогла історична справедливість. Крим протягом кількох століть був невід'ємною частиною нашої країни і має з нею загальні історію, культуру і, головне, народ» [4]. Проте це не завадило ухваленню резолюції A/RES/68/262, в якій містився заклик до всіх держав, міжнародних організацій та спеціалізованих установ не визнавати ніяких змін статусу Автономної республіки Крим та міста Севастополь і утримуватися від будь-яких дій або поведінки, які можуть бути інтерпретовані

як визнання будь-якої зміни статусу. За цю резолюцію проголосували 100 країн, проти – 11 країн (Білорусь, Болівія, Венесуела, Вірменія, Зімбабве, КНДР, Куба, Нікарагуа, Росія, Сирія та Судан), утрималися – 58, а 24 країни взагалі були відсутні [37]. Директор Департаменту інформаційної політики МЗС Є. Перебийніс тоді аргументовано звинуватив Росію у тиску та залякуванні країн-членів ООН [33].

Наприкінці березня 2014 р., після анексії Автономної республіки Крим МЗС Росії передав Україні ноту щодо наміру припинити дію низки російсько-українських угод. Зокрема йшлося про Угоду між Російською Федерацією і Україною про параметри розподілу Чорноморського флоту, Угоду між Російською Федерацією і Україною про статус і умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, Угоду між Урядом Російської Федерації і Урядом України про взаєморозрахунки, пов'язані з розподілом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, підписаних в місті Києві 28 травня 1997 р., і Угоду між Російською Федерацією і Україною з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, підписаної у місті Харкові 21 квітня 2010 р. Водночас було цинічно зазначено, що російська сторона готова до передачі українській стороні військового майна Збройних Сил України, яке залишилося в Криму [22].

Реальна війна на сході України (на Донбасі) розпочалася з квітня 2014 р., після захоплення Слов'янська та ще кількох міст на півночі Донецької області загоном Гірка і створення спецслужбами РФ так званих Донецької та Луганської «народних республік» під прикриттям «народних» виступів. МЗС РФ постійно спростовувало участь Росії в організації цих подій. Може здатися дивною заява саме міністра закордонних справ країни-постійного члена Ради Безпеки ООН С. Лаврова «щодо ситуації навколо заарештованого народного губернатора Донецька П. Губарева», зроблена наприкінці квітня 2014 р. Втім, вона добре ілюструє цинізм зовнішньополітичного відомства РФ: «Ми дуже стурбовані долею політичних в'язнів в Україні, людей, які були заарештовані і кинуті до в'язниці тільки за те, що брали участь в політичних акціях. Одним з них є П. Губарев, якого в Донецьку люди обрали так званим «народним губернатором» і про долю якого ми неодноразово говорили з нашими західними партнерами [11]. З часом П.Губарева, відвертого маргінала, обміняли на трьох бійців спецпідрозділу СБУ «Альфа», захоплених в полон у Слов'янську.

Влітку 2014 р. в період гострого військового протистояння біля Донецька був збитий малайзійський Боїнг-777 (рейс МН17). Росія одразу заперечила власну причетність до цієї трагедії. Показовим є поширення МЗС РФ так званого «Звернення Президента Російської Федерації В. Путіна до ополчення Новоросії». В ньому очільник Росії констатує, що «ополчення» досягло серйозних успіхів у припиненні силової операції Києва (а насправді – шляхом залучення збройних сил РФ!). Далі В. Путін фарисейськи «закликав» сили «ополчення» «відкрити гуманітарний коридор для українських військовослужбовців, які опинилися в оточенні, для того,

щоб уникнути безглузких жертв» [26]. Попри це, за російським наказом українські військові були підступно розстріляні. Одночасно Путін закликав владу України негайно припинити бойові дії, зупинити вогонь і сісти за стіл переговорів з представниками Донбасу. І цей московський наратив про необхідність прямих переговорів з «ополченцями» триває вже понад шість років. Втім, на наше переконання, ніякого сепаратизму в Донбасі на кшталт кримського до російського військового втручання не існувало (за винятком нечисельних маргінальних груп).

У вересні 2014 р. була зроблена Заява МЗС України щодо захоплення членами незаконних озброєних формувань – російських найманців – приміщень генеральних консульств Чехії і Польщі в Донецьку [10]. Але вона, як і саме захоплення, залишилася абсолютно непоміченою світовою спільнотою. Хоча такі дії окупантів і колаборантів, безсумнівно, були грубим порушенням консульського права.

Протягом 2014 р. російське МЗС видало три випуски так званої «Білої книги», присвячені «ситуації із забезпеченням прав людини і верховенства права, яка склалася на Україні», що стали достатньо повним зібранням російських фейків першого року війни. В них йшлося про те, що «проведення оголошеної самопроголошеною київською владою так званої антитерористичної, а, фактично, каральної операції супроводжувалось різким зростанням числа грубих порушень у сфері прав людини. Проявом цього стало застосування важких озброєнь і бойової авіації в ході каральної операції на сході країни і, як наслідок, — велика кількість жертв серед мирного населення, проблема внутрішньо переміщених осіб і біженців, включаючи дітей, і важка гуманітарна ситуація в цілому» [3]. Тобто черговий раз у війні, розпочатій Росією, звинувачувалася Україна.

Так звані «Мінські домовленості» 2014 та 2015 років від початку були глобальним геополітичним фейком. Їх розробили в Москві і нав'язали Україні при посередництві ФРН та Франції після двох військових поразок під Іловайськом та Дебальцево. Проте досі лунає як мантра теза про «безальтернативність» Мінська. На переконання МЗС РФ, мінський «комплекс заходів» є шляхом до миру. Московські дипломати постійно дають вказівки керівництву і спостерігачам Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ більш тісно працювати з представниками Донецька і Луганська та необхідності впливати на Київ. Бурхливу реакцію МЗС РФ викликав і закон України про «реінтеграцію Донбасу», який набрав чинності 24 лютого 2018 р. і який московське відомство одразу назвало скандальним, зазначаючи, що тим самим у Києві остаточно підтвердили свою націленість на силове вирішення конфлікту на Південному Сході України. Московські очільники заявили, що, підписавши згаданий закон, П. Порошенко фактично перекреслив Мінські угоди, розв'язавши руки «партії війни»: ні про який прямий діалог з владою невизнаних республік, деескалації протистояння та пошуку шляхів мирного політичного врегулювання мови не йдеться. Навпаки, документ створює умови для насильницького захоплення неконтрольованих Києвом територій Донецької та Луганської областей, легалізує використання української армії проти мирного населення [13].

МЗС РФ пояснює «українську кризу» (а фактично російську агресію в Україні, безумовно, не називаючи її так і всебічно заперечуючи), спираючись на геополітичне підґрунтя: «Внутрішньоукраїнська криза є апофеозом суперечностей, які накопичувалися тривалий час у системі європейської безпеки після «холодної війни». Спроби Заходу утримати своє глобальне лідерство, яке похитнулося, підім'яти під себе геополітичний простір, який виник після розпаду Радянського Союзу, у т. ч. через пряме втручання у внутрішні процеси нових держав, призвели до трагедії на Україні. В результаті інспірованого ззовні державного перевороту Україна і її народ виявилися розколотими, країна занурилася в пучину перманентної нестабільності і братовбивчої війни. У Європі виник серйозний осередок напруженості, що перекреслив сподівання на єдиний «загальноєвропейський дім». Голосіння про те, що конфлікт нібито спровокований Росією, – не більш ніж дешева пропаганда, спроба уникнути відповідальності за те, що трапилося. Сьогодні ми прекрасно знаємо, як все починалося і розвивалося, хто кого і скільки фінансував, формував загони бойовиків, і, в цілому, як люблять говорити зараз на Україні, вів повноформатну «гібридну війну». Нас карають за те, що ми хочемо, щоб росіян, російськомовних, наших співвітчизників, не гнобили і не дискримінували, щоб їм не погрожували націонал-радикали і відверті неонацисти, як це сталося, скажімо, у Криму» [3].

Російські дипломати активно протидіють НАТО, в доктринальних установах якого, на думку росіян, стримування Росії є головним, якщо не єдиним, мотивом існування. РФ, відповідно, не може покладатися на ті країни, які були їхніми стратегічними партнерами, як, наприклад, Європейський Союз, і які пішли на поводу у американців в їх прагненні повернути собі домінування у світі [29].

Однією з ментальних причин війни було збереження в Україні радянської символіки. Відповідно не дивно, що початок декомунізації в державі викликав істеричну реакцію російського МЗС, що було типовим втручанням у внутрішні справи суверенної країни. В Коментарі Департаменту інформації і друку МЗС Росії цей процес був названий кроками України по боротьбі з історією своєї держави. У Москві вважали, що набирає обертів боротьба з героїчним минулим народу України: «Верховна Рада України прийняла черговий пакет законів, спрямованих на переписування історії власної держави і придушення політичного інакомислення в країні. Підносячи період 1917-1991 років як період боротьби за незалежність України і оголошуючи «комуністичний тоталітарний режим» цього періоду «злочинним», що «проводив політику державного терору», нинішня українська влада намагається стерти з пам'яті мільйонів українців сторінки справжньої історії України ХХ століття, її поступального розвитку у складі Радянського Союзу. Фактично встановлюється жорстка цензура політичної думки на відповідність спотвореним уявленням про добро і зло, які пропагує теперішня українська влада. Прикриваючись риторикою боротьби за громадянські права і свободи, українські законодавці прийняли, по суті, акти, що безпосередньо обмежують реалізацію прав на свободу думки, совісті і переконань» [14].

Після ліквідації ватажка так званої «ДНР» В. Захарченка МЗС Росії прямо звинувачує Україну в тероризмі: «Вбивство одного з підписантів мінського «Комплексу заходів» цілком вкладається в сповідувану Києвом логіку силового вирішення внутрішньоукраїнської кризи. Подібні дії створюють серйозну загрозу дестабілізації становища на Південному Сході України. Закликаємо київську владу відмовитися від ставки на терористичні методи вирішення внутрішніх проблем України. Сподіваємося, що у відповідальних українських політиків знайдуться сили зупинити партію війни і не допустити ескалації протистояння в Донбасі» [12].

24 вересня 2018 р. в МЗС Росії була передана офіційна нота МЗС України про «бажання Києва припинити дію Договору про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією і Україною від 31 травня 1997 р.», що було сприйнято російською стороною як «продовження процесу «зачистки» всієї договірно-правової бази України з Росією» [15]. Це виглядає дивовижно після денонсації договорів по Чорноморському флоту, окупації Криму та частини Донбасу.

Міністерство закордонних справ України не залишало без уваги жодного неузгодженого з Україною візиту президента Росії і інших російських високопосадовців до тимчасово окупованого Криму і висловлювало рішучі протести. Водночас констатувалося, що російським окупантам вдалося повернути Крим в сталінські часи авторитаризму, безправ'я і репресій. У Заяві МЗС України йшлося, що «держава-агресор продовжує порушувати на окупованій території права людини, здійснює терор проти незгодних. На півострові фактично відсутні свобода слова, ЗМІ та віросповідань. Щодня відбуваються систематичні утиски прав українського і кримськотатарського народу. Вся відповідальність за ці та інші порушення покладається на Російську Федерацію як державу-окупанта відповідно до норм міжнародного права, на її посадових осіб, а також на незаконну окупаційну владу. Україна і всі демократичні держави світу подвоять спільні зусилля для того, щоб жителі українського півострова звільнилися від авторитарного окупаційного режиму, а Крим знову став вільним» [9]. У свою чергу, МЗС РФ з неприхованим сарказмом коментувало ці ноти МЗС України і закликала «визнати реальність – жителі Криму і Севастополя навесні 2014 року зробили свій історичний вибір і остаточно возз'єдналися з Росією» [16].

На слуханнях в Міжнародному суді ООН 8 березня 2017 р. Росія відкинула звинувачення України в підтримці тероризму і постачання зброї в зону антитерористичної операції. Представник Російської делегації в Міжнародному суді ООН в Гаазі, директор департаменту МЗС з питань нових викликів і загроз І. Рогачов стверджував відверту нісенітницю: нібито бойовики на Донбасі не отримують озброєння з РФ, а знаходять його самостійно: «Первинним джерелом зброї для військовослужбовців ДНР і ЛНР є складські запаси, які дісталися Україні у спадок в 1991 році від Радянської армії», причому основна частина складів нібито перебувала в шахтах Донбасу [23]. Хоча такі заяви російських дипломатів не дивують, якщо очільник їхньої держави ще влітку 2015 р. заявив, що бойовики на

Донбасі «десь знаходять зброю...». Отже, у вугільних шахтах тимчасово окупованої частини українського Донбасу «ополченці» «знайшли» 760 танків (в тому числі 57 танків Т-80 і навіть 3 - Т-90). За кількістю танків «ДНР» вже давно випередила ФРН, Францію та Велику Британію. Також окупанти «знайшли» близько 500 важких артилерійських установок [2].

Природно, що діяльність російського МЗС спирається на нормативні акти Кремля. В Стратегії національної безпеки Російської Федерації (Наказ Президента РФ від 31 грудня 2015 р. № 683) зазначено, що саме «позиція Заходу, спрямована на протидію інтеграційним процесам і створення вогнищ напруженості в Євразійському регіоні, негативно впливає на реалізацію російських національних інтересів. Підтримка США і Європейським Союзом антиконституційного державного перевороту на Україні привела до глибокого розколу в українському суспільстві та виникнення збройного конфлікту. Зміцнення вкрай правої націоналістичної ідеології, цілеспрямоване формування у населення образу ворога в особі Росії, неприхована ставка на силове вирішення внутрішньодержавних протиріч, глибока соціально-економічна криза перетворюють Україну на довгостроковий осередок нестабільності в Європі і безпосередньо біля кордонів Росії» [32].

В Концепції зовнішньої політики Російської Федерації (остання редакція затверджена В.Путіним 30 листопада 2016 р.), цинічно йдеться про верховенство права в міжнародних відносинах: «Росія послідовно виступає за зміцнення правових основ міжнародних відносин, сумлінно дотримується міжнародно-правових зобов'язань. Підтримання і зміцнення міжнародної законності (використання такої термінології в офіційному документі можна вважати некоректним: немає «міжнародної законності», бо немає світового законодавчого органу. - *Примітка авторів*) – один із пріоритетних напрямів її діяльності на міжнародній арені. Верховенство права в міжнародних відносинах покликане забезпечити мирне і плідне співробітництво держав при дотриманні балансу їх інтересів, а також гарантувати стабільність світового співтовариства в цілому. В цьому контексті дивним є намір РФ «не допускати здійснення під приводом реалізації концепції «відповідальність за захист» військових інтервенцій та інших форм стороннього втручання, що порушують норми міжнародного права, зокрема принцип суверенної рівності держав». Вся російська політика стосовно України є системним порушенням саме цієї тези. Щодо наміру «твердо протидіяти будь-яким спробам фальсифікації історії і використання її в цілях нагнітання конфронтації та реваншизму в світовій політиці, спроб перегляду підсумків Другої світової війни» [18] в російській інтерпретації, то він втілюється послідовно.

Перспективи продовження російської агресії в Україну і її дипломатичного забезпечення, по суті, закріплені в змінах до Конституції Російської Федерації, які набули чинності на початку липня 2020 р. Втім, Конституція РФ 1993 року від початку лише зовні нагадувала основний закон демократичної держави, бо фактично фіксувала суперпрезидентську форму правління. Проте незмінному В. Путіну і цього здалося замало. Тепер йому юридично гарантовано пожиттєве правління. Виникають асоціації з

референдумом у Німеччині 1934 р. про об'єднання державних посад президента та канцлера і фактичне оформлення фюрерства А. Гітлера.

Безумовно, «обнуління» термінів В. Путіна було головним у цих змінах. Але й інші статті підпорядковані російському експансіонізму. Зокрема, з'явилася стаття 67-1, згідно з якою «Російська Федерація є правонаступником Союзу РСР на своїй території, а також правонаступником (правопродовжувачем) Союзу РСР стосовно членства в міжнародних організаціях, органах, участі в міжнародних договорах, а також у відношенні передбачених міжнародними договорами зобов'язань і активів Союзу РСР за межами території Російської Федерації... Російська Федерація вшановує пам'ять захисників Вітчизни, забезпечує захист історичної правди. Применшення значення подвигу народу при захисті Вітчизни не допускається». Отже, РФ тепер вже конституційно ігнорує обіцянку Україні поділитися часткою закордонної власності СРСР, хоча В.Путін на початку 2000-х рр. казав Л. Кучмі про передачу Україні кількох таких об'єктів. Пафосні заяви про «історичну правду» виключають навіть можливість сперечатися з «єдино вірними» настановами «Русского мира», які, всупереч статті 13 тієї ж Конституції РФ, фактично затверджують державну ідеологію. В статтю 69 додано положення про те, що «Російська Федерація надає підтримку співвітчизникам, що проживають за кордоном, у здійсненні їх прав, забезпечення захисту їх інтересів і збереження загальноросійської ідентичності». Це фактично легітимізує право РФ на втручання у внутрішні справи інших держав, де проживає російська меншина.

Стаття 79, де йдеться про участь РФ у міждержавних об'єднаннях, доповнена положенням про те, що «рішення міждержавних органів, прийняті на підставі положень міжнародних договорів Російської Федерації в їх тлумаченні, які суперечать Конституції Російської Федерації, не підлягають виконанню в Російській Федерації». Тобто абсолютно конституційно Росія і надалі ігноруватиме резолюції Генеральної асамблеї ООН, що не є новим. Це стосується і Ради Європи. Нагадаємо, що основним гуманітарним мотивом беззастережного повернення РФ до Парламентської асамблеї РЄ минулого року була допомога російським правозахисникам. Проте тепер, відповідно до своєї конституції, Росія не буде виконувати вердиктів Європейського суду з прав людини. Отже, при формальному збереженні статті 15 («Загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори Російської Федерації є складовою частиною її правової системи»), Росія фактично ставить національне право вище міжнародного. Це викликає питання до світового співтовариства: про що і як можна домовлятися з Росією, яка готова ігнорувати свої ж міжнародні зобов'язання, посилаючись на власну Конституцію.

І зовсім зловісно звучить нова стаття 79-1: «Російська Федерація вживає заходи із підтримки і зміцнення міжнародного миру і безпеки, забезпечення мирного співіснування держав і народів, недопущення втручання у внутрішні справи держави», яка по суті відкриває можливість глобальної війни, бо не може бути сумнівів у російських нарративах на кшталт «фашистської хунти в Києві» або «громадянської війни в Україні» [17].

Сучасний збройний конфлікт триває вже сьомий рік, що виходить за пересічні терміни багатьох воєн. Таку історичну розлогість російсько-української війни, на думку І.Рущенка, можна пояснити, якщо прийняти гіпотезу міжцивілізаційного зіткнення, бо саме війни на межі цивілізаційного розлому, згідно зі спостереженнями С.Гантінгтона, тривають довше, ніж «звичайні» війни всередині окремих цивілізацій. З огляду на дії В. Путіна в Сирії та спецоперації, здійснені проти західних країн, зміцнюється думка, що конфлікт з Україною є частиною більш тривалих подій, тобто – лише «українським фронтом» у боротьбі Кремля проти Заходу. Ось чому допомога, яку Україна отримує від США та європейських країн, є наслідком усвідомлення, що Україна займає ключове геополітичне становище на сході Європи, і жертвувати «новою демократією» ніяк не можна. Щодо України, то вона свій вибір зробила остаточно, закріпивши у Конституції власне європейське та євроатлантичне покликання.

Виклики демократичним цінностям в умовах вторгнення Російської Федерації в Україну включають міжнародно-правові, економічні, політичні та інформаційні аспекти. Росія розглядає Україну, як і Захід, як свого екзистенційного ворога. Вона розглядає права людини, лібералізм, демократію, свободу, право власності та свободу підприємництва, право народів на самовизначення, мирне співіснування та повагу до суверенітету країн, ідеологічний плюралізм як безпосередню загрозу власному існуванню [28].

Отже, Російська Федерація не сприймає право України на існування як незалежної держави і переслідує свою кінцеву мету - повне знищення її як суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності. На жаль, міцними в країні залишаються позиції промосковської п'ятої колони (в медіях, парламенті і місцевому самоврядуванні).

Україна і Росія належать до різних цивілізацій, війна, яку Росія веде кілька сторіч проти України, і новітня фаза якої припала на десяти роки ХХІ ст., має міжцивілізаційний характер. Вона не є наслідком випадкового збігу обставин чи злої волі лише одного божевільного політичного злочинця, бо логічним чином продовжує експансію Росії. В деяких країнах ЄС та НАТО й досі панують спотворені російською пропагандою уявлення щодо подій в Україні протягом останніх семи років. Нашим західним партнерам нарешті варто припинити де-факто трактувати Російську Федерацію як демократичну та цивілізовану державу. Перемога над російською агресією, зокрема і гібридною, можлива лише шляхом консолідації Заходу (і України як його невід'ємної частини).

У сучасній Росії панує думка, що одна сьома суші є особливою цивілізацією, або принаймні становить інший полюс християнської цивілізації. «Сьогодні Росія і Європа - це два полюси християнської цивілізації, взаємовиключні і в аксіологічній площині, і в ментальній складовій. Невипадково майже всі попередні історичні епохи ці світи перебували в ситуації дисонансу (і навіть відкритого протистояння, в тому числі військового)» [20]. В цьому контексті російська агресія в Україну є частиною глобального міжцивілізаційного протистояння.

Отже, українсько-російські відносини знаходяться в глухому куті. Основними наративами МЗС РФ були і залишаються спотворені оцінки Революції Гідності як фашистського заклоту за ініціативою ЄС та НАТО; визначення окупації Криму як природного та безальтернативного кроку Росії, окупація окремих районів Донецької та Луганської областей, створення маріонеткових «ДНР/ЛНР» як результатів «внутрішньоукраїнського конфлікту», виконання Мінських угод за російським сценарієм через прямий діалог між Києвом та Донецьком і Луганськом тощо. Отже, реальних перспектив (якщо такими не вважати капітуляцію України) змінити характер українсько-російських відносин не спостерігається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аржаковський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд з Європи. – Х.: Віват, 2015. – 256 с.
2. Арсенал «ЛДНР». Як виглядає «армія» бойовиків на п'ятому році війни / Сайт Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29413588.html>
3. Белая книга нарушений прав человека и принципа верховенства права на Украине (ноябрь 2013- март 2014) / Офіційний сайт МЗС РФ. URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/393dd390-e9d0-47a1-b70b-b0c5e721a120?t=1406667605479>
4. Выступление Постоянного представителя России при ООН В.И.Чуркина на заседании Генеральной Ассамблеи ООН, Нью-Йорк, 27 марта 2014 года / Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/general_assembly/-/asset_publisher/lrzZMhfoyrUj/content/id/68754
5. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990—2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. - К.: «МП Леся», 2017. - 332 с.
6. Горбулін В.П. Світова гібридна війна: український фронт, - К.: НІСД, 2017. - 496 с.
7. Задорожній О. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права, - Київ: К.І.С., 2015. -712 с.].
8. Заява МЗС Росії у зв'язку з трагічними подіями в Донецьку/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/ru/search?p_p_id=3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_3_struts_action=%2Fsearch%2Fsearch
9. Заява МЗС України щодо відвідання президентом Російської Федерації В.Путіним тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим/ Офіційний сайт МЗС України. URL: <https://russia.mfa.gov.ua/news/45929-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-vidvidannya-prezidentom-rosijsykoji-federaciji-vputinim-timchasovo-okupovanoji-avtonomnoji-respubliki-krim>
10. Заява МЗС України щодо захоплення членами НЗФ приміщень генеральних консульств Чехії та Польщі в Донецьку/ Офіційний сайт МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/2317-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-zahoplennya-chlenam-inzf-primishheny-generalnyh-konsulystv-chehiji-ta-polyshhi-v-doncyku>
11. Заявление для СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова по ситуации вокруг арестованного народного губернатора Донецка П.Губарева. Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua//asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/63814
12. Заявление МИД России/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/ukraine/-/asset_publisher/HfLxJk5I2xvu/content/id/3334568
13. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с подписанием Президентом Украины закона о так называемой «реинтеграции Донбас-

- са»/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/3090905
14. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с принимаемыми на Украине шагами по борьбе с историей своего государства/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/1157723
  15. Комментарий Департамента информации и печати МИД России об очередных антироссийских заявлениях в Киеве/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/33503798.
  16. Комментарий Департамента информации и печати МИД России относительно реакции в Киеве на события в Крыму/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/3579051
  17. Конституция Российской Федерации. Офіційний сайт Конституції РФ. URL: <http://www.constitution.ru/>
  18. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.)/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/2542248
  19. Магда Є. Гібридна агресія Росії. Уроки для Європи. - К.: Каламар, 2017. - 268 с.
  20. Марков А.П. Русская цивилизация в современном мире: вызовы, угрозы, ресурсы преобразования. – СПб.: СПбГУП, 2017. – С. 112
  21. Огризко В. Прощання «славянки». URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/proshchanie-slavjanki--2463445.html>
  22. О передаче ноты МИД России, касающейся намерения прекратить действие ряда российско-украинских соглашений/ Офіційний сайт МЗС РФ. URL: https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/68666
  23. Оружие из шахт: Кремль прокомментировал скандальное заявление РФ в Гааге. Портал Bigmir. URL: <http://news.bigmir.net/ukraine/1063386-Oruzhie-iz-shaht-Kreml--prokommentiroval-skandal-noe-zajavlenie-RF-v-Gaage>
  24. Перепелиця Г. М. Україна - Росія: війна в умовах співіснування. - К. Видавничий дім «Стилос», 2015. – 880 с.
  25. Пионтковский А. Гибридная капитуляция URL: <http://obozrevatel.com/blogs/17405-gibridnaya-kapitulyatsiya.htm>
  26. Президент России Владимир Путин обратился к ополчению Новороссии 29 августа 2014 года/ Офіційний сайт Президента РФ. URL: официальный сайт Президента России <http://kremlin.ru/events/president/news/46506>
  27. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. -Харків: ФОРМ Павленко О.Г., 2015. – 260 с.
  28. Рущенко І.П. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту. - Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. – С. 187.
  29. Сергей Лавров: Украина «добавила жару» в старания США наказать Россию/ Сайт газеты «Московский комсомолец» URL: <https://www.mk.ru/politics/2019/04/03/sergey-lavrov-ukraina-dobavila-zharu-v-staraniya-ssha-nakazat-rossiyu.html>
  30. Совет Федерации на внеочередном 347-м заседании принял Постановление об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины/ Офіційний сайт Ради Федерації РФ. URL: <http://council.gov.ru/events/news/39851/>
  31. Теміров Ю. (2014). Зрозуміти Донбас – зберегти Україну, або пастки позаісторичного мислення // Безпековий огляд ЦДАКР «Виклики і Ризики». - № 10.
  32. Утверждена Стратегия национальной безопасности России/ Офіційний сайт Президента РФ. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/51129>

33. Ухвалена резолюція Генеральної асамблеї ООН засвідчила ізоляцію Росії на глобальному рівні/ Сайт інформаційної агенції УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/politics/901654-rezolyutsiya-oon-zasvidchila-izolyatsiyu-rosiji-na-globalnomu-rivni-mzs.html>
34. Хоменський П. (2015). Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі // Зовнішні справи.– № 10.
35. Ширрефф Р. (2016). Війна з Росією. - К.: КМ-БУКС.
36. Kuzio T. (2017). Putin's War Against Ukraine. Revolution, Nationalism, and Crime. Toronto, 2017.
37. Plenary meetings. Офіційний сайт 68-ї сесії Генеральної асамблеї ООН. URL: <https://papersmart.unmeetings.org/en/ga/68th-session/plenary-meetings/documents/voting-record/resolution-68262/>
38. Sayapin S., Tsybulenko E. (2018). The Use of Force against Ukraine and International Law. Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum T.M.C. ASSER PRESS.
39. Van Herpen, Marcel H. (2014). Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism.

REFERENCES

1. Arzhakovs'kyi, A. (2015). *Rozbrat Ukrayiny z Rosiyeyu: stratehiya vykhodu z pike. Pohlyad z Yevropy [Ukraine's discord with Russia: a strategy for overcoming the peak. View from Europe]* – КН.: Vivat [in Ukrainian].
2. Arsenal «LDNR». *Yak vyhlyadaye «armiya» boyovyktiv na pyatomu rotsi viyny [Arsenal "LDNR". What does the "army" of militants look like in the fifth year of the war]* Sayt Radio «Svoboda» [Radio Svoboda website]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29413588.html> [in Ukrainian].
3. *Belaya knyha narushennyi prav cheloveka y pryntsyipa verkhovenstva prava na Ukrayne (noyabr' 2013- mart 2014) [White Paper on violations of human rights and the rule of law in Ukraine (November 2013 - March 2014)]* Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from <https://www.mid.ru/documents/10180/393dd390-e9d0-47a1-b70b-b0c5e721a120?t=1406667605479> [in Russian].
4. *Vystuplenye Postoyannoho predstavytelya Rossyy pry OON V.Y.Churkyna na zasedannyi General'noy Assambley OON, N'yu-York, 27 marta 2014 hoda [Speech by the Permanent Representative of Russia to the UN V. I. Churkin at the meeting of the UN General Assembly, New York, March 27, 2014]* Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/general_assembly/-/asset_publisher/lrzZMhfoyrUj/content/id/68754 [in Russian].
5. Hay-Nyzhnyk, P. (2017). *Rosiyi proty Ukrayiny (1990—2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymsu do viyny na pohlynannya ta sproby znyshchennya [Russia v. Ukraine (1990-2016): from a policy of blackmail and coercion to a war of takeover and attempted destruction]*. К.: «MP Lesya». 332 p. [in Ukrainian].
6. Horbulin, V.P. (2017). *Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyi front [World Hybrid War: Ukrainian Front]*. К. : NISD, 2017. - 496 p. [in Ukrainian].
7. Zadorozhnyi, O. (2015). *Porushennya ahresyvnouyi viynoyu Rosiyi'koyi Federatsiyi proty Ukrayiny osnovnykh pryntsyypiv mizhnarodnoho prava [Violation by the aggressive war of the Russian Federation against Ukraine of the basic principles of international law]* Kyiv : K.I.S. 712 p. [in Ukrainian].
8. *Zayava MZS Rosiyi u zv'yazku z trahichnymy podiyamy v Donets'ku [Statement by the Russian Foreign Ministry in connection with the tragic events in Donetsk]*. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/ru/search?p_p_id=3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_3_struts_action=%2Fsearch%2F-search [in Ukrainian].

9. *Zayava MZS Ukrayiny shhodo vidvidannya prezidentom Rosiys'koyi Federatsiyi V.Putinym tymchasovo okupovanoji Avtonomnoji Respubliki Krym* [Statement by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the visit of the President of the Russian Federation Vladimir Putin to the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea]. Ofitsiyyny sayt MZS Ukrayiny. Retrieved from <https://russia.mfa.gov.ua/news/45929-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-vidvidannya-prezidentom-rosiyskoji-federaciji-vputinim-timchasovo-okupovanoji-avtonomnoji-respubliki-krim> [in Ukrainian].
10. *Zayava MZS Ukrayiny shhodo zakhoplennya chlenamy NZF prymishchen' heneral'nykh konsul'stv Chekhiyi ta Pol'shchi v Donets'ku* [Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the seizure by members of the NPF of the premises of the Consulates General of the Czech Republic and Poland in Donetsk] Ofitsiyyny sayt MZS Ukrayiny. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/news/2317-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-zahoplennya-chlenami-nzf-primishheny-generalynih-konsulystv-chehiji-ta-polysshhi-v-donetsyku> [in Ukrainian].
11. *Zayavlenye dlya SMY Mynystra ynostrannykh del Rossyy S.V.Lavrova po sytuatsyy vokruh arestovannoho narodnoho hubernatora Donetska P.Hubareva* [Statement for the media by Russian Foreign Minister Sergey Lavrov on the situation around the arrested people's governor of Donetsk P. Gubarev] Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua//asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/63814 [in Russian].
12. *Zayavlenye MYD Rossyy* [Statement of the Russian Foreign Ministry]. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/ukraine/-/asset_publisher/HfLxJk5I2xvu/content/id/3334568 [in Russian].
13. *Kommentaryy Departamenta ynformatsyy y pechaty MYD Rossyy v svyazy s podpysanyem Prezidentom Ukrayiny zakona o tak nazyvaemoy «reyntehratsyy Donbassa»* [Commentary of the Department of Information and Press of the Russian Foreign Ministry in connection with the signing by the President of Ukraine of the law on the so-called “reintegration of Donbass”]. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/3090905 [in Russian].
14. *Kommentaryy Departamenta ynformatsyy y pechaty MYD Rossyy v svyazy s predprynymaemymy na Ukrayne shahamy po bor'be s ystoryey svoeho hosudarstva* [Commentary by the Department of Information and Press of the Russian Foreign Ministry on the steps taken in Ukraine to combat the history of their state]. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/1157723 [in Russian].
15. *Kommentaryy Departamenta ynformatsyy y pechaty MYD Rossyy ob ocherednykh antyrossyyskykh zayavleniyakh v Kyeve* [Commentary by the Department of Information and Press of the Russian Foreign Ministry on the latest anti-Russian statements in Kiev]. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/33503798 [in Russian].
16. *Kommentaryy Departamenta ynformatsyy y pechaty MYD Rossyy odnosytel'no reaktsyy v Kyeve na sobytyya v Krymu* [Commentary by the Department of Information and Press of the Russian Foreign Ministry on the reaction in Kiev to the events in Crimea]. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/3579051 [in Russian].
17. *Konstytutsyya Rossyyskoy Federatsyy* [Constitution of the Russian Federation]. Ofitsiyyny sayt Konstytutsiyi RF. Retrieved from <http://www.constitution.ru/> [in Russian].
18. *Kontseptsyya vneshney polytyky Rossyyskoy Federatsyy (utverzhdena Prezidentom Rossyyskoy Federatsyy V.V.Putynym 30 noyabrya 2016 h.)* [Concept of the foreign policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation V.V. Putin on November 30, 2016)]. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2542248 [in Russian].

19. Mahda, YE. (2017). *Hibrydna ahresiya Rosiyi. Uroky dlya Yevropy [Russia's hybrid aggression. Lessons for Europe]*. K.: Kalamar. 268 p. [in Ukrainian].
20. Markov, A.P. (2017). *Russkaya tsyvylyzatsyya v sovremennom myre: vyzovy, uhrozy, resursy preobrazhenyya [Russian civilization in the modern world: challenges, threats, resources of transformation]*. SPb.: SPbHUP. P. 112 [in Russian].
21. Ohryzko, V. *Proshchannyya «slavyanky» [Farewell "Slav"]*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/opinion/proshchanie-slavyanky--2463445.html> [in Ukrainian].
22. *O peredache noty MYD Rossyy, kasayushcheysya namerenyya prekratyť deystoye ryada rossyysko-ukraynyskykh sohlashenyy [On the transfer of a note from the Russian Foreign Ministry concerning the intention to terminate a number of Russian-Ukrainian agreements]*. Ofitsiyyny sayt MZS RF. Retrieved from https://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/68666 [in Russian].
23. *Oruzhye yz shakht: Kreml' prokommentyroval skandal'noe zayavlenye RF v Haahel [Weapons from mines: the Kremlin commented on the scandalous statement of the Russian Federation in The Hague]*. Portal Vigmir. Retrieved from <http://news.bigmir.net/ukraine/1063386-Oruzhie-iz-shakht--Kreml--prokommentiroval-skandal-noe-zajavlenie-RF-v-Gaage> [in Russian].
24. Perepelytsya, H. M. (2015). *Ukrayina - Rosiya: viyna v umovakh spivisnuvannyya [Ukraine - Russia: war in coexistence]*. K. Vydavnychyy dim "Stylos". 880 p. [in Ukrainian].
25. Pyontkovskyy, A. *Hybrydnaya kapytulyatsyya [Hybrid surrender]*. Retrieved from <http://obozrevatel.com/blogs/17405-gibridnaya-kapitulyatsiya.htm> [in Russian].
26. *Prezydent Rossyy Vladymyr Putyn obratylsya k opolchenyyu Novorossyy 29 avhusta 2014 hoda [Russian President Vladimir Putin addressed the Novorossiya militia on August 29, 2014]*. Ofitsiyyny sayt Prezydenta RF. Retrieved from <http://kremlin.ru/events/president/news/46506> [in Russian].
27. Rushchenko, I.P. (2015). *Rosiy's'ko-ukrayins'ka hibrydna viyna: pohlyad sotsioloha [Russian-Ukrainian Hybrid Viyna: a view of a sociologist]*. Kharkiv: FOP Pavlenko O.H. 260 p. [in Ukrainian].
28. Rushchenko, I.P. (2020). *Viyna tsyvilizatsiy: anatomiya rosiy's'ko-ukrayins'koho konfliktu [War of Civilizations: Anatomy of the Russian-Ukrainian Conflict]*. Kyiv: Vydavnychyy dim «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya». P. 187. [in Ukrainian].
29. *Serhey Lavrov: Ukrayna «dobavyla zharu» v staranyya SSHA nakazat' Rossyyu. Sayt hazety «Moskovskyy komsomolets» [Sergei Lavrov: Ukraine "added heat" to the US efforts to punish Russia]*. Retrieved from <https://www.mk.ru/politics/2019/04/03/sergey-lavrov-ukraina-dobavila-zharu-v-staraniya-ssha-nakazat-rossiyu.html> [in Russian].
30. *Sovet Federatsyy na vneochednom 347-m zasedanny prynyal Postanovlenye ob yspol'zovanny Vooruzhennykh Syl Rossyyskoy Federatsyy na terrytoryy Ukrayny [The Federation Council at an extraordinary 347th meeting adopted a Resolution on the use of the Armed Forces of the Russian Federation on the territory of Ukraine]*. Ofitsiyyny sayt Rady Federatsiyi RF. Retrieved from <http://council.gov.ru/events/news/39851/> [in Russian].
31. Temirov, YU. (2014). *Zrozumity Donbas – zberehty Ukrayinu abo pastky pozaistorychnoho myslennyya [To understand Donbass is to save Ukraine, or the traps of extrahistorical thinking]*. Bezpekovoy ohlyad TSDAKR «Vykylyky i Ryzyky». - № 10. [in Ukrainian].
32. *Utverzhdena Stratehiya natsyonal'noy bezopasnosti Rossyy [The National Security Strategy of Russia was approved]*. Ofitsiyyny sayt Prezydenta RF. Retrieved from <http://kremlin.ru/acts/news/51129> [in Russian].
33. *Ukhvalena rezolyutsiya Heneral'noyi asambleyi OON zasvidchyla izolyatsiyu Rosiyi na hlobal'nomu rivni [The adopted resolution of the UN General Assembly confirmed the isolation of Russia at the global level]*. Sayt informatsiyanoi ahentsiyi UNIAN. Retrieved from <https://www.unian.ua/politics/901654-rezolyutsiya-oon-zasvidchyla-izolyatsiyu-rosiji-na-globalnomu-rivni-mzs.html> [in Ukrainian].

34. Khomenskyy, P. (2015). *Ukrayina ye liniyeyu frontu borot'by za svobodu v Yevropi [Ukraine is the front line of the struggle for freedom in Europe]*. Zovnishni spravy.– № 10. [in Ukrainian].
35. Shyrreff, R. (2016). *Viyna z Rosiyeyu [War with Russia]*. K.: KM-BUKS. [in Ukrainian].
36. Kuzio, T. (2017). *Putin's War Against Ukraine. Revolution, Nationalism, and Crime*. Toronto. [in English].
37. Plenary meetings. *Ofitsiyyny sayt 68-yi sesiyi Heneral'noyi asambleyi OON*. Retrieved from <https://papersmart.unmeetings.org/en/ga/68th-session/plenary-meetings/documents/voting-record/resolution-68262/> [in Ukrainian].
38. Sayapin, S., Tsybulenko E. (2018). *The Use of Force against Ukraine and International Law. Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum*. T.M.C. ASSER PRESS. [in Ukrainian].
39. Van, Herpen, Marcel, H. (2014). *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism*. [in Ukrainian].